

Thomas E. Woods jr.

Krach

Příčiny krize a nápravná opatření, která ji jen zhoršují

Thomas E. Woods jr. Krach

Kapitola 5

Velké mýty o Velké hospodářské krizi

Takzvaný New Deal (Nová úmluva), soubor programů, s nimiž prezident Franklin Delano Roosevelt vytáhl do boje proti Velké hospodářské krizi, se s velkou slávou vrací. Barack Obama nám slíbil nový New Deal a časopis *Time* otiskl jeho podobiznu na titulní stránce coby Roosevelta naší doby.

Zároveň se vracejí – jak se dalo čekat – i mýty a báje o 20. letech minulého století, dávno vyvrácené respektovány historiky. Na pomoc si je berou ctižádostiví politici, kteří tak chtějí očernit princip tržní ekonomiky a uzmout pro sebe další porci pravomocí. Pochopitelně jen aby nás mohli chránit, jak taky jinak.

Ameriku zavlekl do deprese pravicový prezident Hoover, zní z amplionů, protože byl zaslepen bezcitnou ideologií volného trhu, kterou propagovaly velké a bohaté korporace. Roosevelt nás spasil díky masivnímu státnímu utrácení, projektům veřejných prací a regulacím, které zachránily kapitalismus před sebou samým. Víc už se s Velkou hospodářskou krizí dělat nedalo a za to, že jsme z ní vůbec vyvázli, vděčíme jen a jen New Dealu.

Na ničem z toho není pravdy, ani co by se za nehet vešlo. Herbert Hoover nebyl žádný fanatický vyznavač bezuzdného trhu. Právě jeho bezprecedentní intervence proměnily dočasný propad roku 1929 na Velkou hospodářskou krizi. A jak si dnes uvědomuje víc a víc ekonomů a historiků, Rooseveltův New Deal ji ještě podstatně prodloužil.

Jak předpovídá rakouská teorie, u kořene Velké deprese stála opět monetární manipulace Federálního rezervního systému. A jelikož reakcí na toto tvrzení je často poznámka, že hospodářský cyklus sužoval Ameriku dlouho před založením centrální banky, začneme tuto kapitolu tím, že si na ony dávné hospodářské cykly posvítíme trochu blíže a podíváme se, nakolik naši teorii potvrzují či vyvracejí. Považuji rovněž za užitečné porovnat rok 1920, kdy stát výjimečně připustil, aby se ekonomika po výrazném inflačním boomu sama přeskupila a zotavila, s rokem 1929, kdy se stát ve snaze zmírnit bolest jal dělat všechno možné i nemožné, aby zotavení ekonomiky zabránil.

Co myslíte, můžeme se z těchto epizod poučit i dnes?

Hospodářský cyklus před Fedem

Předešlá kapitola viní z vyvolávání hospodářského cyklu Federální rezervní systém v duchu Hayekovy-Misesovy teorie, která byla v roce 1974 ověřena Nobelovou cenou. Co ale vzestupy a propady ekonomiky, k nimž v Americe docházelo v dobách, kdy jsme Fed ještě neměli? Zde je nutno podotknout, že i tyto cykly se vyznačovaly masivní úvěrovou expanzí následovanou krachem.¹ Tento charakteristický rys je tak evidentní, že ho lze ignorovat jen s vynaložením značného úsilí.

Paniku roku 1819 zavinilo přemrštěné tištění nekrytých papírových peněz bankami na všech úrovních systému. To znamená, že nominální hodnota těchto peněz mnohokrát převyšovala množství zlata v bankovních trezorech. Když nesolventní banky nakonec zkrachovaly, vyvolaly v celé ekonomice silné turbulence. K tištění nekrytých peněz se chutě připojila i Druhá banka Spojených států, jakási centrální banka té doby, kterou založil Kongres výnosem z roku 1816,

a stala se významným motorem inflace. Zastánci tvrdé měny ji tehdy zahrnuli kritikou.² Senátor William Wells z Delaware varoval před krachem už roku 1816, během parlamentních rozprav o založení Druhé banky. Instituce tohoto typu, tvrdil, má oficiálně dohlížet na soukromé banky, ale místo toho přidá do systému jen další zdroj papírových peněz.³

Ve světle Paniky 1819 řada komentátorů napsala, že bankovní systém bude stabilní pouze v prostředí plně krytých peněz, bez možnosti generovat umělý úvěr skrze mechanismus částečných rezerv. Jinými slovy – kdyby banky nesměly tisknout a půjčovat víc papírových stvrzenek na zlato, než kolik cenného kovu opravdu mají v trezorech, nebyly by ani bubliny, ani runy na banky.* Když udeřila krize, zastánci tvrdé měny nabádali vládu, aby nechala očištnému procesu volnou ruku a nebránila rychlému zotavení. List *New York Evening Post* napsal: „Čas a zákony obchodu nastolí opět rovnováhu, nebudou-li zákonodárci zbrkle zasahovat do přirozeného chodu věcí.“⁴

Spousta lidí tehdy upozorňovala, že propad má monetární příčinu. Banky nafoukly peněžní zásobu, a tím vytlačily ceny vzhůru. Vyšší domácí ceny přiměly Američany k větším nákupům v zahraničí, a zároveň odrazovaly cizince od nakupování v Americe. Cizinci, kteří hromadili papírové dolary, začali náhle požadovat vyplacení jejich podkladové komodity, tedy zlata a stříbra, a cenný kov tak začal proudit mimo hranice Spojených států. Banky, kterým se začaly povážlivě tenčit zlaté rezervy, musely omezit úvěry, a to byl špendlík, který propíchl bublinu. Přišel krach. Kdyby ovšem banky předtím nenafoukly peněžní zásobu, umělý boom a následný chaos by nikdy neexistovaly.⁵

* William Gouge vyjádřil tento názor v knize z roku 1833 *A Short History of Money and Banking* (Stručná historie peněz a bankovníctví), jednom z nejlepších pojednání, které byly v 19. století o daném tématu psány.

Jako u pozdějších krizí, i během paniky 1819 bylo bankám dovoleno pozdržet výplatu peněžního krytí (což v normální mluvě znamená, že zkrátka mohly legálně odmítnout vydat klientům jejich zlato). Banky tak mohly dál fungovat v zajetých kolejích. Vědomí, že když se něco semele, stát je spolehlivě zachrání, přivedlo na svět vážný problém, který trvá dodnes – morální hazard. Nač pracovat obezřetně a poctivě, když se můžeme chovat hazardérsky a nezodpovědně, jelikož stát vždy přispěchá na pomoc?

Ve 30. letech 19. století zaranžovala Druhá banka Spojených států další inflační boom, který opět vedl k nevyhnutelnému krachu. Novinář William Leggett, příznivec prezidenta Andrewa Jacksona (legendárního bojovníka proti bankovním kartelům), si již tehdy dal dohromady dvě a dvě a domyslel si skutečné příčiny hospodářského cyklu. Ve svých úvodnicích upozorňoval, že pravým viníkem neustálého kolotoče ekonomických vzestupů a pádů je umělý bankovní úvěr. Varoval, že „střídání inflací a kontrakcí papírových peněz v zhoubném systému, jaký dnes máme, bude vždy plodit své nevyhnutelné důsledky – zprvu nezdravé obchodní aktivity, následované propadem, náhlým a katastrofálním.“⁶ Jeho analýza hospodářského cyklu byla jakousi předzvěstí rakouské teorie:

Co vždy bylo a vždy také bude nevyhnutelným důsledkem takto prudké a zlověstné inflace papírové měny? Podniky podněcované k nanejvýš nezdravé aktivitě, ohromná míra nadvýroby ve strojírenství, ohromná míra spekulací s majetky všech velikostí a podob, iluzorní hodnoty a nakonec rozsáhlý, děsuplný krach, kdy se zrádné a neudržitelné základy ekonomiky zhroutnou pod drtivou vahou dluhů, celá konstrukce padne k zemi a ve svých troskách pohřbí tisíce těch,

kdo se předtím tolik kochali svým iluzorním bohatstvím. Lidé večer uléhají coby boháči a ráno se budí jako úplní žebráci. Spoléhají – bloudové! – na milosrdenství bank, jejichž svůdná rétorika je svedla na scesťi zhoubných spekulací. Nyní však zjišťují, že banky jim pomoci nechtějí, i kdyby mohly, a nemohou, i kdyby chtěly. V pomoci a radě se předháněly, když rady ni pomoci nebylo třeba. Nyní však, když obchodníci potřebují dokončit projekty, s nimiž by vůbec nezačali, nebýt svůdných nabídek, jichž se jim dostalo, nejsou kýžené zdroje k dispozici.⁷

V prosinci 1837 Leggett napsal:

Každý, kdo střízliv pozoroval události posledních tří let, musel vidět, jaký stav dnes v naší zemi existuje... Musel vidět, že banky... se snažily všemi prostředky a společnými silami vnutit své papírové bankovky do oběhu a zaplavit zemi svou hanebnou náhražkou peněz. Musel vidět, že užily všech mámvých triků a umění krasomluvného, aby občanům podstrčily své služby, a že tímto postupně povzbuzovaly a dráždily chuť ke spekulování, až ji dohnaly k třestivému šílenství, a lidé se jako zběsilé stádo bezhlavě hnali za všemožnými fantaskními dobrodružstvími. Kopali kanály, kde nebylo poptávky po lodní dopravě, pokládali cesty, po nichž nikdo netoužil jezdit, a stavěli města, v nichž nikdo nechtěl žít...⁸

Leggetta by nepřekvapily snahy dnešních politiků a médií svalovat vinu na spekulanty, chamtivé byznysmeny a ostatní tradiční strašáky. „V době ekonomické krize,“ napsal, „si běžný občan nedokáže vysvětlit, co je příčinou

všeho toho zmatku, a je hotov přijmout každé vysvětlení, jež ukáže žalujícím prstem na ty, na které on již dávno pohlíží s nedůvěrou.“⁹

Aby země přešla dalším epizodám umělého růstu a následného krachu, navrhl Leggett systém čistě svobodného bankovníctví, v němž by se s bankami zacházelo jako se všemi ostatními soukromými subjekty a v němž by stát neposkytoval zvláštní finanční a jinou pomoc těm, které se chovaly nezodpovědně. Přísná konkurence by tak nutila banky, aby byly ve vydávání svých papírových peněz poctivější a tiskly jich jen tolik, kolik zlata skutečně mají v trezoru. Protože lidé a jiné instituce by nijak zvlášť netoužily hromadit papírové stvrzenky, čelily by banky neustálému tlaku na výměnu svých papírových peněz za zlato, takže by si nemohly dovolit bezstarostně chrlit nekryté peníze. K tomuto závěru došel Leggett na základě zkušeností ze 30. let.

Panika roku 1857 byla opět důsledkem předchozí vydatné úvěrové expanze. Jak se dalo očekávat, nejmýznivěji během boomu expandovala kapitálově nejnáročnější průmyslová odvětví tehdejší dekády, tzn. stavba železnic a těžební průmysl.¹⁰ Jednotlivé státy Unie dokonce skládaly záruky za železniční dluhopisy a slibovaly, že je proplatí, pokud daná společnost zkrachuje. Prezident James Buchanan se rozhodl, že pročištění a likvidaci nesolventních firem nebude bránit. Ve svém prvním proslovu toho roku poznamenal: „Je zřejmé, že současné obtíže pramení výhradně z našeho hýřivého a nemravného systému papírových peněz a bankovních úvěrů.“ Buchanan později varoval, že dokud bude bankám dovolováno nafukovat úvěr daleko za hranice svých skutečných rezerv, „budou se podobné turbulence odehrávat v pravidelných intervalech.“¹¹

Měnový systém ustavený Zákonem o národním bankovníctví z roku 1863 a 1864 lze popsat jako „kvazi-centrálně ban-

kovní“.¹² Tento systém znovu roztočil kola hospodářského cyklu, který kulminoval panikou roku 1873 a následnou recesí. V letech předcházejících tomuto krachu zažila země boom železničních korporací, vybuzený zčásti úvěrovou expanzí a zčásti státními podporami, například pozemkovými granty nebo nízkými úrokovými sazbami. V ekonomice rovněž prudce expandovaly související odvětví jako hutnictví nebo doprava; ve všech těchto sektorech samozřejmě docházelo k výraznému růstu cen a všechny samozřejmě absorbovaly velké množství pracovníků. Profesor Michael Rozeff tuto epizodu přirovnává k současnému boomu na trhu nemovitostí, za nímž rovněž stála kombinace regulatorních a monetárních faktorů.¹³

Přesto se dnes nevalný stav americké ekonomiky v 70. letech 19. století přespříliš dramatizuje. Tato dekáda, která skončila rokem 1879, zaznamenala roční růst reálného národního produktu ve výši 6,8 procenta a průměrný roční růst HDP na hlavu 4,5 procenta. Vládní statistiky ukazují, že zaměstnanost v průmyslu se zvedla z 2,47 milionu v roce 1870 na 3,29 milionu v roce 1880. Řady pracovníků v zemědělství se v témže období rozrostly z 12,9 milionu na 17,4 milionu.¹⁴ Historikové učí o této dekádě jako o čase strašlivé „deprese“ pouze na základě faktu, že tentokrát klesala cenová hladina tempem zhruba 3,8 procenta ročně. Potíž je v tom, tvrdí ekonom Murray Rothbard, že „profesionálním ekonomům a historikům je dnes už od školy vtoukáno do hlavy, že vytrvale klesající ceny *musejí* znamenat depresi. Proto také tak žasnou nad evidentní prosperitou a hospodářským růstem v té době.“¹⁵ Milton Friedman a Anna Schwartzová, kteří s rakouskou teorií rozhodně nesympatizují, prohlásili o 70. letech 19. století něco podobného:

Kontrakce to byla dlouhá a vážná, o tom není pochyb. Leč prudký pokles finančních statistik, o tolik zřetelnější a lépe zdokumentovaný než situace celé řady neuspokojivě změřených fyzických stavů, by mohl vést některé současné badatele k přesvědčení, že kontrakce byla vážnější a možná i delší než ve skutečnosti. Tehdejší pozorovatelé, stejně jako ti dnešní, považovali za samozřejmé, že prudce klesající ceny jsou neslučitelné s prudce rostoucím výstupem. Toto období si zaslouží další výzkum, neboť je podle všeho v příkrém rozporu s některými dnes všeobecně rozšířenými předpoklady.¹⁶

Profesor Yaleovy univerzity William Graham Sumner ve svých pracích z oné doby identifikoval hlavní logický blud zastánců inflacionistické politiky, která v historii Spojených států nadělala již tolik škod, blud, který přetrval do dnešního dne:

Je-li tudíž zmnožena měna, je pošetilostí se domnívat, že došlo rovněž ke zmnožení kapitálu... Pokud banky půjčují nejen kapitál, ale rovněž „neexistující“ prostředky, projeví klienti dříve či později snahu „sáhnout“ si na kapitál, který si půjčili. V tom okamžiku se ukáže, že papírové stvrzenky nejsou ničím kryty, úvěrový domeček z karet se zhroutl a dochází k urovnání, likvidaci, vyplacení podílu na konkurzní podstatě a k novému začátku... Skutečné množství našeho kapitálu se přerozdělí a my se musíme vyrovnat s tím, že doopravdy máme jen 50 či 75 procent prostředků, s nimiž jsme počítali. Přeceníme tedy vše na nižší úroveň a nastavíme si nižší cíle, leč hořká zkušenost je brzy zapomenuta a starý proces inflační iluze začíná od začátku.¹⁷

Zapomenutá recese

Často přehlížená recese z let 1920–1921 je pro nás obzvláště poučným příkladem. Během 1. světové války a záhy po ní Federální rezervní systém výrazně nafoukl peněžní zásobu, a když konečně začal zvyšovat diskontní sazbu (za kterou půjčuje komerčním bankám), ekonomika zpomalila a začala se přizpůsobovat nové situaci, přesně v souladu s předpovědí rakouské teorie hospodářského cyklu.¹⁸ V polovině roku 1920 už měl průmysl vážné problémy, během následujících dvanácti měsíců se propadl o 21 procent. Situace byla tehdy ještě horší než rok po začátku Velké hospodářské krize. Dnes však již prakticky nikdo neví, že na začátku 20. let minulého století nějaká recese vůbec byla. Může za to nepochybně fakt, že ve srovnání se svou pozdější kolegyní tato epizoda trvala jen krátce. Na rozdíl od oné neblahé éry, kdy politici sebevědomě rozhodli, že zemi z krize vyvedou, roku 1920 vláda trhu dovolila provést nutné korekce. A během pár měsíců byla ekonomika zase fit a trhala výrobní rekordy.

Asi už nás ani nepřekvapí, že řada moderních mainstreamových ekonomů si neumí vysvětlit, jak tehdy mohlo být oživení tak rychlé a všudypřítomné, přestože federální vláda ani centrální banka nepoužily žádné makroekonomické nástroje – veřejné práce, státní deficity, inflační monetární politiku – které jsou dnes podle všeobecně vžitého názoru jediným možným řešením hospodářského poklesu. Keynesiánský ekonom Robert A. Gordon přiznal, že „vládní zásahy s cílem zmírnit depresi a urychlit ekonomické oživení byly jen minimální. Federální rezervní systém zůstal do značné míry pasivní... Navzdory absenci stimulačních státních zásahů však přišlo oživení poměrně záhy.“¹⁹ Jiný ekonomický historik úsečně připustil, že „ekonomika se z recese let 1920–1921 rychle vzpamatovala a nastoupila

cestu velmi robustního růstu“, leč neobvyklý vývoj, který se naprosto neslučoval s jeho osobní teorií o nutnosti monetárních a fiskálních stimulů, již dál nerozváděl.²⁰

Srovnejme nyní tehdejší reakci amerických orgánů s tím, jak se k obdobnému propadu postavili Japonci. Roku 1920 zavedla japonská vláda prvky centrálního plánování s cílem udržet ceny uměle vysoko. Podle ekonomy Benjamina Andersona se „velké banky, průmyslové konglomeráty a státní úředníci spojili a zašlapali do země volný trh, zastavili pokles cen komodit a sedm let drželi japonskou cenovou hladinu vysoko nad celosvětově klesající úrovní. Během této doby si Japonsko prožilo chronickou průmyslovou stagnací a nakonec, roku 1927, jím otřásla bankovní krize takového rozsahu, že nadobro pohřbila řadu velkých bank a průmyslových firem. Byla to hloupá politika. Ve snaze zabránit ztrátě jednorozhodného objemu výroby přišlo Japonsko o rovných sedm let.“²¹

Americká vláda oproti tomu ekonomice dovolila, aby se přeskupila a přizpůsobila. „Mezi léty 1920 a 1921,“ píše Anderson, „jsme odepsali své ztráty, přestavěli strukturu finančního systému, přetrpěli recesi a v srpnu 1921 jsme začali nanovo. Vzvednutí průmyslu a zaměstnanosti, které tehdy nastalo, bylo pevně založeno na poctivém očištění od špatných úvěrů, na drastické redukci cen výrobních nákladů a svobodném jednání účastníků trhu, nikoli na státní politice ochrany soukromých subjektů.“ Federální vláda tehdy neučinila, co jí od těch dob vytrvale radí keynesiánští ekonomové. Nezačala produkovat nevyrovnané rozpočty, ani „startovat ekonomiku“ prostřednictvím zvýšených výdajů. Namísto toho převládl staromódní názor, že je třeba snížit výdaje, daně i veřejný dluh.²²

Tato epizoda je však obvykle přecházena mlčením, jelikož nezapadá do Oficiální Verze Dějin™, podle níž mohou zemi z krize vyvést pouze státní stabilizační opatření.

Základy Velké hospodářské krize

Tato velmi stručná historie hospodářského cyklu bez centrální banky nás přivádí k tématu Velké hospodářské krize. Nikdy předtím nebylo důležitější, aby Američané opravdu porozuměli příčinám této děsivé epizody naší historie a tomu, proč ji všechny tehdejší vládní kroky a zásahy prohloubily a prodloužily. Ben Bernanke by zřejmě nesouhlasil, leč Velká hospodářská krize nevznikla proto, že Fed nenatiskl dost peněz. Kéž by jen ekonomie byla tak prostá a prosperitu bylo možné nastolit mávnutím kouzelné monetární hůlky.²³

Dvacátá léta minulého století líčí historikové a ekonomové dobu dekádu s nízkou či nulovou inflací, jelikož spotřebitelské ceny se držely na stabilní úrovni. Ve skutečnosti však Fed celou tu dobu prováděl vydatnou inflační politiku. Statistiky průmyslové výroby vykazují značný nárůst mezi lety 1922–1927 ve všech důležitých sektorech ekonomiky. Výroba automobilů rostla o 4,2 procenta ročně, ropný průmysl o 12,6 procenta, strojírenství o 4 procenta a těžba surovin o 2,5 procenta ročně.²⁴ Vzhledem k tak výraznému růstu nabídky by měly ceny klesat. To se ovšem nedělo. Proč?

Aby Fed udržel ceny na stabilní úrovni, musel pumpovat do ekonomiky spoustu nových peněz. Inflace, která brání poklesu cen, křiví kapitálovou strukturu ekonomiky stejně jako ta, která spotřebitelské ceny zvyšuje.²⁵ Mezi červencem 1921 a 1929 vzrostla peněžní zásoba o 55 procent, což znamená průměrný roční přírůstek 7,3 procenta.²⁶ Tento nárůst se nepromítl do celkového množství oběživa, to zůstalo po celou druhou dekádu konstantní. Z velké většiny šlo o zvýšení objemu úvěrů podnikům, což je přesně ten monetární impuls, který podle rakouské teorie zahajuje každý nový cyklus boomu a krachu.²⁷

Akciová burza tehdy zažívala obzvláště tučné časy, což je fakt, který úhledně zapadá do naší logické skládačky. Rakouská teorie říká, že inflační boom uměle povzbudí odvětví kapitálových statků. A jelikož hodnota akcií společnosti představuje hodnotu jejího kapitálu, bublina na akciovém trhu je přirozeným důsledkem inflační politiky centrální banky. Totéž platí pro trh s nemovitostmi, další velký sektor kapitálových titulů.²⁸

V průběhu 20. let minulého století ekonomové pošetile ujišťovali americkou veřejnost, že země vstoupila do éry permanentní prosperity a že hospodářský cyklus byl nadobro zkrocen – obdoba tvrzení, že Velká válka ukončila všechny války. Rakouští ekonomové si tehdy získali nemalý respekt, když předpověděli Velkou depresi, a navíc v době, kdy bylo v módě hlásat, že konjunktura 20. let potrvá navěky. Oproti tomu takový Irving Fischer, jeden z nejoslavovanějších ekonomů 20. století a architektů moderní mainstreamové ekonomie, sledoval index spotřebitelských cen a tvrdil, že hospodářství je v mimořádně skvělé kondici.

Leč chybička se vloudila.

Ještě v září 1929, necelé dva měsíce předtím, než se zhroutila burza cenných papírů, Fischer prohlásil: „Možná se dočkáme poklesu cen akcií, žádného krachu se však nemusíme bát. Dividendy neustále rostou, což jistě není důsledek ustupujících cen. Skutečně nevidím žádný důvod, proč by mělo dojít k nějakému strmému propadu.“²⁹

Seznam předpovědí, které Fischer učinil následující měsíc, by zahanbil každého profesionála. V polovině října prohlásil, že „akcie dosáhly permanentně vysoké úrovně“, že za pár měsíců bude burza „o poznání výše než dnes“, a že si nemyslí, že „v nejbližší době, pokud kdy vůbec, dojde o poklesu o 50 či 60 bodů pod současnou úroveň“.

Každým dalším dnem se jeho předpovědi odpoutávaly od reality čím dál víc.³⁰

Naproti tomu rakouský ekonom Ludwig von Mises si uvědomoval, že inflační boom je už z podstaty neudržitelný a dříve či později skončí. Permanentní prosperita, o níž mluvili mainstreamoví ekonomové, byla jen fantazie, podfuk. „Je zřejmé,“ napsal tehdy Mises, „že krize musí jednou přijít. A je rovněž zřejmé, že tato krize bude vždy, primárně a přímo, způsobena změnou chování bank. Mluvíme-li však o chybách bankéřů, musíme především upozornit na škody, které páchají tím, že dál živí a podporují současnou konjunkturu. Skutečným problémem není to, že nakonec zvýší úrokové sazby, nýbrž že je zvýší příliš pozdě.“³¹ Ve skutečnosti je podle něj možné vyhnout se hospodářskému cyklu, ovšem nikoli cestou údajného vědeckého řízení úrokových sazeb a peněžní zásoby, jak to dnes dělají všechny centrální banky včetně Fedu. Takováto manipulace a výsledná deformace výroby pouze zasévají semínka budoucích krizí. Zkrátka a dobře, řešením není centrální plánování. „Jediný způsob, jak se zbavit hospodářského cyklu, či jej alespoň zmírnit, je odmítnout rozšířený blud, že prosperity lze dosáhnout prostřednictvím bankovních procedur vedoucích k laciným úvěrům.“³²

A tak nakonec přišla korekce. Naprosté zhroucení akciové burzy 29. října 1929 bylo samo o sobě šokující, leč situace se dál zhoršovala a kulminovala roku 1931, který ekonom Benjamin Anderson nazval „tragickým rokem“. Prudké poklesy průmyslové výroby a zaměstnanosti otráslly celou ekonomikou.

Hoover nebyl žádným příznivcem laissez-faire. A v tom byl právě problém

Co tehdy udělala federální vláda? Přesný opak toho, co radí rakouská teorie. A tak namísto rychlého pročištění a návratu k prosperitě zavlekla Ameriku do ekonomické stagnace, která trvala půldruhého desetiletí. (Jen pro vysvětlení – 2. světová válka nepřivodila konec Velké hospodářské krize. Vydávání potravin a dalšího zboží na příděl, aby se mohly stavět tanky a letadla, rozhodně není projevem prosperity. Podrobněji níže). Mezi léty 1933 až 1940 dosahovala průměrná míra nezaměstnanosti 18 procent.

Ovšem podle novinářských géniů z deníků jako *Washington Post* nebo *New York Times* se zřejmě nic z toho nikdy neudálo. Když ke konci léta 2008 naše vlastní krize nabírala na obrátkách, volala mainstreamová média společným hlasem po novodobém Franklinu D. Rooseveltovi a druhém New Dealu. Zřejmě protože ten první zaznamenal takový úspěch. Tak to šlo dál a dál, týden za týdnem, jako by se proti politice Roosevelta nikdy nezvedla žádná kritika, jako by jeho programy v moderní době nevystavila střízlivému přehodnocení doslova lavina odborných článků a analýz. Ty ovšem novináři zásadně nečtou. Dále si dovolím poznamenat směrem k radě moudrých ve *Washington Post*, že Velká krize přetrvala dlouhá léta bok po boku týchž intervencí, které jsou nám vnucovány dnes. Podle Oficiální Verze Dějin™ však Rooseveltovy programy vytáhly zemi z deprese, ať si ty protivné statistiky nezaměstnanosti říkají, co chtějí.

Již celá desetiletí se žáci ve škole učí, že prezident Herbert Hoover, údajný zaslepený stoupenec laissez-faire, seděl se založenýma rukama a jen přihlížel, jak deprese pustoší Ameriku. Prý jen poté, co v březnu 1933 nastoupil do úřadu prezident F. D. Roosevelt, začala vláda konečně

zodpovědně situaci řešit. Přestože většina škol šíří tento mýtus dodnes, kdyby se s ním člověk vytasil v akademických kruzích, uřízl by si ostudu.

Hoover výslovně prohlásil, že laissez-faire přístup k ekonomice je věcí minulosti. Žádný předchozí prezident v amerických dějinách nezasáhl v době míru do ekonomiky tak, jak to učinil Herbert Hoover. Mimo jiné zahájil projekty veřejných prací, zvýšil daně, začal poskytovat nouzové úvěry krachujícím firmám, přiškrtil mezinárodní obchod a státům Unie půjčil značné prostředky na boj proti krizi. Dělal všechno možné, aby udržel mzdy na uměle vysoké úrovni, zatímco spotřebitelské ceny dramaticky klesaly, čímž ochromoval již tak oslabený soukromý sektor. Také proto jej Franklin Delano Roosevelt během prezidentské kampaně roku 1932 obvinil, že je „nejrozchazovačnejším mírovým prezidentem v americké historii“ a že „chce co možná nejrychleji centralizovat veškerou moc do rukou federální vlády ve Washingtonu“. Rooseveltův kandidát na viceprezidenta John Nance Garner dokonce prohlásil, že „Hoover vede zemi cestou socialismu“.³³ Krize se však přesto všechno dále prohlubovala.

Roku 1932 se dvě desítky předních amerických ekonomů sešly na konferenci na Chicagské univerzitě s cílem vypracovat návrhy řešení pro federální vládu. Z pohledu rakouské teorie hospodářského cyklu dali téměř všichni ekonomové prezidentu Hooverovi opravdu hodně špatné rady. Patřila k nim například ještě více inflační monetární politika, více dotací bankám skrze Agenturu pro financování rekonstrukce* a rozsáhlejší programy veřejných výdajů, jako je stavba dálnic, přehrad a podobně.

Pouze dva z nich nabídli smysluplné návrhy, které však pochopitelně zapadly. Jedním z nich byl Gottfried von

* Reconstruction Finance Corporation

Haberler, zastánce rakouské teorie hospodářského cyklu, který veřejně odsoudil všechny „šarlatány ...kteří kážou inflační bludy“. Druhým hlasem rozumu byl H. Parker Willis, profesor ekonomie z Columbijské univerzity a bývalý šéfredaktor časopisu *Journal of Commerce*, který varoval, že další nafukování peněžní zásoby jen zhorší již existující mylnou alokaci zdrojů. „Každý krok tímto směrem,“ vysvětlil, „by pouze znamenal zhoršení současné situace. Již dnes jsme zahlceni stavebními projekty a fixním kapitálem, který ještě dlouho nebude plně využit.“³⁴ Šarlatáni však jako obvykle zvítězili.

Jak Roosevelt krizi dál prohloubil

Je pravda, že když Roosevelt nastoupil do úřadu, zavedl mnohem „odvážnější“ opatření než jeho předchůdce. Leč dokonce i Rexford Tugwell, jeden z jeho klíčových poradců, později připustil, že velká část programů, z nichž sestával New Deal, vznikly pouhým rozšířením a rozvedením toho, co už předtím dělal Hoover. Roosevelt převzal Hooverovu politiku „podepírání“ mezd a cen a institucionalizoval ji. Mylně se totiž domníval, že klesající ceny jsou *příčinou* krize, nikoli jejím *důsledkem*, a tak došel k závěru, že když je vši silou udrží na stabilní úrovni, vrátí se do země blahobyti.³⁵ Hooverova zemědělská politika usilovala o zvyšování cen zemědělských produktů; Rooseveltovi to přišlo jako dobrý nápad, a tak nařídil zaorávání sklizené úrody a snižování výměrů zemědělské půdy. Roosevelt také pozastavil platnost antimonopolních zákonů, aby se mohly velké podniky sdružovat do kartelů a zavádět minimální prodejní ceny, omezovat nabídku a uvalovat další restrikce na volnou hospodářskou soutěž. Dál zvýšil daně, rozšířil veřejné práce a zavedl federální sociální programy.

Stručně a krátce, Hoover s Rooseveltem bránili bublině ve splasknutí. Snažili se držet při životě nezdravé firmy a tržní pozice. Přesměřovali kapitál ze soukromého sektoru, který hladověl po reálných úsporách, do nehopodárných projektů veřejných prací, které nijak nepřispívaly ke dlouhodobému ekonomickému zotavení. Zasahovali do volného pohybu mezd a cen, a tím blokovali snahy ekonomiky o realokaci zdrojů v souladu s opravdovou spotřebitelskou poptávkou a o znovunastolení udržitelné cenové úrovně. Všichni se přitom hrozně divili, jak je možné, že toužebně očekávané oživení, kterému politici bránili zuby nehty, se ne a ne dostavit.

Jeden ekonom na počátku 30. let správně poznamenal:

Nikdo si nepřeje bankroty. Nikdo nechce likvidaci jako takovou. Kdyby se dalo bankrotům a likvidaci zabránit nějakým způsobem, který by nebyl kontraproduktivní, všichni by byli pro. Dnes však panuje souhlas, že jakmile dosáhnou mylné investice a předlužení určité úrovně, pak veškerá opatření, která chtějí likvidaci zabránit, situaci jen dál zhoršují. Jistě, v raných fázích deprese se těm, kdo nevidí dostatečně daleko dopředu, zdálo všechno lepší než krach. Můžeme však opravdu s jistotou prohlásit, že kdybychom v roce 1930 přijali přísnější politiku, způsobili bychom větší turbulence a dislokace, než jaké jsme způsobili tím, že jsme nezbytné kroky tak dlouho odkládali?³⁶

Ve skutečnosti existuje obsáhlá literatura faktu, která nabízí střízlivý, nefantastický pohled na New Deal a jeho skutečné důsledky, třebaže na ni dnes většinou padá prach. Kupříkladu dva ekonomové z Kalifornské univerzity v Los Angeles, Harold Cole a Lee Ohanian, ukázali ve svém člán-

ku, který vyšel roku 2004 v časopise *Journal of Political Economy*, že Velká hospodářská krize trvala tak dlouho nikoli *navzdory* New Dealu, ale právě *kvůli* němu. „Opatření na podporu zaměstnanosti a průmyslu nevytáhla zemi z recese, jak prezident Roosevelt doufal,“ napsali. „Naopak, upuštění od těchto politik se krylo se silným ekonomickým oživením 40. let.“³⁷

Oblíbený je dnes rovněž názor, že tehdejší deprese byla tak vážná, protože Fed připustil příliš nízkou peněžní zásobu. Při bližším pohledu však zjistíme, že problém vězel ve státní manipulaci s cenovým mechanismem. Považte sami – v letech 1839 až 1843 zažila americká ekonomika prakticky stejný pokles peněžní zásoby jako v letech 1929 až 1933. V tom prvním případě připustila vláda volný pád cen. Statistiky z tehdejší doby ukazují 21% přírůstek reálné spotřeby a rovný 16% přírůstek reálného HNP. Pravda, investice klesly o 23 procent, to byl však důsledek nutné hospodářské korekce mylných investic, jež přivedl na svět předchozí umělý boom. Oproti tomu v letech 1929–1933, kdy se vláda snažila podepírat mzdy a ceny, došlo k poklesu reálné spotřeby o 19 procent, poklesu HNP o 30 procent a k 91% poklesu reálných úhrnných investic.³⁸

Zažehnali jsme Velkou hospodářskou krizi díky státním výdajům?

Obvyklou – a předvídatelnou – námitkou na argument, že New Deal ve skutečnosti nevytáhl zemi z deprese, je tvrzení, že vládní výdaje nebyly ve 30. letech dostatečné a že pokud by tehdy stát zkonfiskoval soukromému sektoru ještě více zdrojů a vyplýval je na ještě více politicky motivovaných projektů, jistě bychom se blahobytu dočkali mnohem dříve.

Někteří keynesiánci dále tvrdí, že prudký propad v letech 1937–8, jakousi recesi v recesi, způsobilo rozhodnutí

federální vlády snížit rozpočtový deficit a údajně již tak nedostatečné veřejné výdaje. Nápadně přitom pomíjejí fakt, že v prvních třech čtvrtinách roku 1937 vyletěly nominální mzdy vzhůru o 13,7 procent, díky zvýšené aktivitě odborů povzbuzené z jejich pohledu příznivým usnesením Nejvyššího soudu ve sporu o zákoník práce z roku 1935. Tento nárůst mezd však neodrážel zvýšenou produktivitu a byl zcela neúměrný růstu ostatních nákladů. To pochopitelně vedlo k poklesu zaměstnanosti a ke zpomalení ekonomické aktivity. A zdražení pracovní síly vyvolané nejrůznějšími sociálními programy situaci dál zhoršilo. Zkrátka a dobře můžeme s jistotou odmítnout tvrzení, že za ekonomickou mizérii té doby mohly nedostatečné veřejné výdaje.³⁹

Podle Paula Krugmana „zachránil ekonomiku a celý New Deal až gigantický projekt veřejných prací zvaný 2. světová válka. Teprve ten konečně poskytl fiskální stimul, který odpovídal potřebám ekonomiky.“⁴⁰

Jeho neuvěřitelně bizarní zkreslení toho, co se tenkrát skutečně stalo, je třeba definitivně vyvrátit, neboť i dnes vychází celá řada národohospodářských doporučení z pomýlené představy, že jakmile dosáhne státní utrácení a zadlužování dostatečně vysoké úrovně, nastanou zlaté časy.

Je tedy nějaké zrnko pravdy na tvrzení, že teprve zbrojení na 2. světovou válku vyvedlo zemi z ekonomické krize? Pravda, nezaměstnanost během války výrazně klesla, člověk však nemusí být zrovna profesor ekonomie, aby si domyslel, co se stane s nezaměstnaností, když stát celou třetinu produktivního obyvatelstva naverbuje do armády.

Otřepaný mýtus o válečné prosperitě nejpřesvědčivěji vyvrátil ekonomický historik Robert Higgs v sérii článků, které v 90. letech minulého století publikovalo několik různých odborných periodik. Když roku 2006 vycházela v nakladatelství Oxford University Press jeho kniha *Depression*,

War and Cold War (Krise, válka a studená válka), měla již jeho teze pevné místo ve skriptech a učebnicích. Higgs nám připomíná, jak vážným nedostatkem zdrojů americká ekonomika během války trpěla. Jelikož za celý průběh války odešla na frontu celá třetina pracovní síly, uvolněná místa obsadili senioři a mladí lidé s relativně malými pracovními zkušenostmi. Máme opravdu věřit tomu, že takto ochromená ekonomika tenkrát dosahovala průměrného reálného růstu HDP ve výši 13 procent ročně, což je výkon, jaký nemá ani předtím, ani potom období? A máme také věřit tomu, že když se po válce muži a ženy v produktivním věku vrátili z fronty domů, klesl reálný výstup během následujících dvou let o 22 procent?

Mainstreamovou ekonomii rozhodně nešlechtí, že tolik jejích studentů věřilo tak evidentnímu nesmyslu tak dlouho. Kritik může namítnout, že tyto závěry přece vycházejí z tehdejších statistických údajů. Uvažte však sami – nejsou statistické údaje, které nás vedou ke zjevně absurdním závěrům, náhodou trochu podezřelé?

Problém je v tom, že statistiky národního důchodu shromažďované během válečných let jsou bezcenné. Z důvodů, které si podrobněji probereme v kapitole 6, má index zvaný hrubý domácí produkt (HDP) dosti pochybnou hodnotu i za ideálních podmínek. Ovšem za války byl tento údaj ještě více zavádějící než obvykle. Na volném trhu může generovat smysluplné ceny pouze svobodná interakce prodávajících a nakupujících, nabídky a poptávky. Kdyby dnes vláda jednostranně a bez ohledu na tržní podmínky oznámila: „Odteď budou stát vejce 10 dolarů za kus a my jich objednáme jeden milion“, co bychom se dozvěděli o skutečném stavu ekonomiky, kdybychom svévolně nastavenou cenu 10 dolarů vynásobili milionem a výsledné číslo 10 milionů přičetli k našemu národnímu důchodu?

Přesně to se však za války stalo. Vzhledem k tomu, že přinejmenším dvě pětiny národního produktu tvořila válečná mašinerie, velká část zbytku podléhala nejrůznějším kontrolám a zbrojení mělo značné dopady prakticky na celou ekonomiku, začal se cenový systém stále víc odpoutávat od reality. Ceny stouply nikoli v důsledku svobodné interakce prodávajících a nakupujících, nýbrž byly svévolně stanoveny vládou a neodrážely skutečné spotřebitelské preference. Sečtením hromady malých arbitrárních čísel nedostaneme nic víc než jednu velkou arbitrární cifru. Právě na ní je však legenda o údajné válečné prosperitě založena.⁴¹

Kromě toho trápil lidi přidělový systém, klesající kvalita výrobků, prodlužování pracovního týdne a naprostý nedostatek spotřebního zboží nebo bydlení. Co je to za konjunkturu, kde jsou potraviny na přiděl?

A abych nezapomněl – ekonomové tehdy také varovali, že jakmile válka a skončí, naši chlapani se vrátí domů a armáda začne masivně škrtat v rozpočtu, zabředne ekonomika znovu do stagnace. Stal se však pochopitelně přesný opak – rok 1946 byl rokem fantastické prosperity, kdy soukromý sektor zaznamenal zdaleka největší rozmach v americké historii. To je dodnes pro jistou ekonomickou školu nepochopitelná záhada, ostatním však na tom nepřijde nic zvláštního – jakmile se ekonomika přeskupí a začne produkovat věci, které lidé opravdu chtějí a potřebují, zaměstnanost i bohatství společnosti začne rychle růst.

Statistiky národního důchodu vykázaly v roce 1946 prudký propad životní úrovně, což je další absurdita. Poslechneme-li ekonomické šarlatány a vezmeme statistické agregáty během války za dané, musíme vzít za dané i údaje o propadu ekonomiky v roce 1946. Soukromý sektor, který je motorem prosperity, byl však za války v mizerné kondici, kdežto po ní přímo kypěl zdravím. Nejde koneckonců

o nic jiného než prostou logiku. (Kdyby však naši veřejní intelektuálové prostou logiku neustále nepopírali, zřejmě by neměli co na práci.)

Kdyby společnost opravdu bohatla masivním zbrojením, Spojené státy a Japonsko by nepochybně udělaly následující:

Každá země by vybudovala tu nejvelkolepější námořní flotilu všech dob, nesčetný zástup obřích, mocných a technologicky vyspělých lodí. Obě flotily by se pak střetly v Pacifiku. Jelikož by bylo v zájmu obou stran vyhnout se ztrátám na lidských životech, všichni námořníci by byli evakuováni. Pak by si Spojené státy a Japonsko své loďstvo navzájem potopily. Následoval by bujarý mejdan na oslavu toho, jak obě země náramně zbohatly tím, že vynaložily lidskou práci, ocel a množství dalších zdrojů na produkci výrobků, které skončily na dně oceánu.⁴²

Mýtu o „válečné prosperitě“ jsem věnoval tolik prostoru proto, že vychází z téhož ústředního omylu jako pošetilé tvrzení, že „spotřeba pohání ekonomiku“ (to na nás číhá ještě v kapitole 6), a protože mu věří velká většina ekonomů, kteří nám dnes nabízejí svou radu a pomoc.

Oba tyto bludy vycházejí z představy, že samotné utrácení peněz, jedno na co, je motorem blahobytu. Ekonomickému zdraví prý prospívá, když si lidé během recese důkladně vyprázdňují kapsy, přestože jim zdravý rozum našeptává pravý opak. Slýcháme rovněž poučku, že pokud vláda vyhodí hromadu peněz za věci, které lidé nechťejí a k ničemu jim nejsou (jako tanky či letadla), a pak zdaní soukromý sektor nebo si na to půjčí, jsou všichni rázem bohatší. Tato úvaha je filozofickým základem také všech těch fiskálních „stimulů“. Každý, kdo věří takovému nesmyslu, patří buď do blázince, nebo na stránky *New York Times*. Ludwig von Mises to vystihl nejlépe: „Válečná prosperita je stejná jako prosperita, kterou přináší mor či zemětřesení.“

Poučení pro současnost

Paralela mezi Velkou hospodářskou krizí a tou současnou není úplně přesná, obě epizody však vykazují dostatek podobných rysů, abychom je mohli smysluplně porovnat. V obou případech vedl inflační úvěrový boom vyvolaný uměle nízkými sazbami Fedu k masivní mylné alokaci zdrojů a deformaci kapitálové struktury. Obě tyto bubliny se Fed marně snažil znovu dofouknout a hněval se, když banky jeho zbrusu nové peníze odmítaly půjčovat dál. V obou případech se vláda snažila podepírat ceny – během Velké krize ceny komodit a spotřebního zboží, dnes ceny akcií a nemovitostí – místo aby je nechala spadnout na úroveň, která by odpovídala novým ekonomickým podmínkám. V obou případech byl vzat ztečí prodej na krátko, veřejně se odsuzovali spekulanti a spása se hledala ve veřejných pracích a „startování“ ekonomiky skrze státní výdaje. Krachující firmám se poskytovaly nouzové úvěry.

Chceme-li si zkušenost ze 30. let zopakovat nebo si alespoň zkusit na vlastní kůži, jaké to bylo posledních 18 let v Japonsku, měli bychom poslechnout Paula Krugmana a zavést přesně tatáž opatření, která světu nadělila tyto dvě pohromy. V opačném případě si můžeme výjimečně dopřát malou odchylku od Oficiální Verze Dějin™, přestat se klanět odkazu Velkých prezidentů, které nás ve škole učí uctívat jako božstva, a zvážit možnost, že snahy státu bojovat proti recesím mohou mít přesně opačný účinek. Úděsného martyria další deprese bych se dočkal opravdu nerad, ale muset navíc za deset let ode dneška poslouchat, že nás nakonec zachránil brilantní plán politiků ve Washingtonu, to už bych asi nepřežil.